

beleška o hermeneutici

milorad belančić

Hermeneutika, bez sumnje, nije nikakva gotova, dovršena filozofska teorija, niti u »bitnim« crtama precizirana i zaokrugljena metafizička intuicija. . . Reč je pre o značajnoj teorijskom mogućnosti koja pokazuje da filozofija još ni izdaleka nije iscrpljena i dovedena do svog kraja.

Svrha ove beleške nije u tome da se ta mogućnost prebrzo definiše, sistematizuje i iscrpi, već pre u tome da se ona bitno problematizuje, tj. osvetli kao složeni, dinamični filozofski problem. Pri tom bi valjalo imati na umu da ne postoji samo jedno veliko, sveobuhvatno, potpuno homogeno pitanje hermeneutike, koje bi moglo da se odmah izloži, da bi kasnije sledile različite etape njegovog rešavanja. Hermeneutika se konstituiše kao takva kroz brojne odnose prema drugim metodama, teorijama, problemima, tako da svaka njena razvojna etapa uvek otvara krug novih pitanja. Drugim rečima, ona nije zatvoreno učenje, doktrina koja samo teži za vlastitom perfekcijom, već je živa upitnost koja, rešavajući jedne – svesno otvara druge probleme.

Prvo pitanje koje se pred hermeneutiku postavlja jeste, bez sumnje, pitanje njene prošlosti. Kako objasniti tu očiglednu *oskudnost* njene prošlosti, činjenicu da pojmovi tumačenja i razumevanja nisu nikada bili preterano podsticajni za filozofsku, odnosno metafizičku imaginaciju? Šta se s tim pojmovima uopšte i moglo filozofski započeti? Na kakvu problematiku su oni mogli da upućuju filozofe?

Tumačenje i razumevanje su takve duhovne moći koje se uvek pozivaju na već-dati smisao, pretpostavljaju ga kao nužan uslov, kao horizont svojih učinaka. Filozofija, naprotiv, kako nam je poznato, nastaje iz sumnje u svaki

prethodno-dati, nereflektovani smisao. Nisu li, znači, te dve duhovne moći krajnje neophodne za moguću *filozofsku* problematizaciju?

Hermeneutika očigledno poseduje izvestan osobeni »stil«, osobeni način pristupa filozofskim problemima. Ona se ne bavi onim što je samo po sebi jasno ili, pak, onim što još-nije-jasno, ali ukazivanjem na racionalne razloge (određenja, uzroke, svrhe itd.) može to da postane; ona se, dakle, ne bavi sferom racionalnosti, ili se bar njom ne bavi onako kako bi to zahtevala jedna »racionalna« filozofska procedura. Prema tome, hermeneutika se bavi onim što je u načelu nejasno, dvosmisleno, značenjski iskrivljeno, smisaono deformisano, pomereno, preneseno, metaforizovano, itd.

Kada bi moglo da se pokaže da potpuno jasnog i jednoznačnog smisla (bilo da je reč o nauci, filozofiji, idejama, praksi, itd.) zapravo ni nema, da je svaki ljudski, materijalni i duhovni smisao ili označiteljski sklop u izvesnoj meri nejasan i dvosmislen, onda bi, bez sumnje, hermeneutika mogla da se unapredi u univerzalnu, filozofski prvu metodu! Naravno, svaka odluka o tom pitanju bila bi ovde preuranjena. Čemu onda pitanje? Ono upravo ukazuje na to da, s obzirom na vlastiti predmetni vidokrug, hermeneutika i nije mogla da, u povesti zapadne filozofije, nađe neko zapaženije mesto. Kako da to shvatimo?

Evo kako. Čitava zapadna filozofija utemeljuje vlastita stanovišta na jednom postojanom načelu, načelu deobe između istine i mnenja. Mnenjem se može nazvati svaki onaj iskazani (pa i iskazivi) sisao koji je dat pre filozofske sumnje, pre njenih procedura traganja za istinom. Reč je, po pravilu, o smislu koji sam po sebi nije jasan, koji nije racionalno prozračan, tako da filozofija, ukoliko joj je stalo do *čiste* (mada eksplicitna ideologija čistote tu nije obavezna *istine*, mora da povuče jasnu demarkacionu liniju između sebe, svoje sfere i sfere mnenja.

Naravno, funkcija mnenja je u različitim filozofskim orijentacijama mogla da poprmi različite likove. Tako onda imamo mitove, idole, Zloduha (Ma-lin Génie), prirodni stav, zdravi razum, mistično, fetišizam, ideologiju, itd. Reč mnenje (doxa) ukazuje samo na izvorni, helenski smisao te deobe. Svaki filozofski govor, ukoliko je zaista bio filozofski, zahtevao je odmah koreniti raskid s ne-filozofskim, nejasnim, polisemičnim govorom koji mu je prethodio, u hramu, pozorištu ili na trgu. Čitava zapadna filozofija živi od te deobe i tog isljučenja.

Hermeneutika, međutim, shvaćena kao teorija tumačenja i razumevanja, ima, već po tom svom prvom određenju, sasvim drugačiji odnos prema mnenju i svakom prethodno-datom govoru. Njoj nije neophodno to načelo radikalne deobe i isljučenja. Njen je zadatak da tumači i razumeva već-dati smisao, a ne da ga potisne u pozadinu.

Razume se da je, za klasično shvatanje svrhe filozofije, taj *rad tumačenja* mogao da ima samo smisao sporedne delatnosti. Hermeneutika je mogla, u najboljem slučaju, da se shvati kao *veština tumačenja*, tehnika izvesne komunikacije, koja ne implicira nikakve ozbiljnije filozofske probleme.

Počev od starih grka, od njihovog »korišćenja« mitova u heurističke svrhe, odbacivanje doxe, pobijanje sofistčkog višesmisla, pa do poslednjeg velikog racionalizma, Huserlove fenomenologije, uključujući i njene pozne »konverzije.« hermeneutika se javlja kao nekakva rdava savest koja, na rubovima tih stanovišta, često potpuno neeksplicirano, »nemišljeno«, prati kao senka sve pozitivne, »konstitutivne« filozofske činove.

Pokušaj da se napiše jedna takva »marginalna« istorija hermeneutike, na rubovima, granicama i nereflektovanim, slepim mrljama povesti zapadne metafizike, bio bi, bez sumnje, vredan truda. Nama je, međutim, ovde zanimljivije pitanje o smislu *savremenog* nastojanja hermeneutike da izađe iz te senke, da svoju poziciju ako ne univerzalizuje, onda bar uzdigne na stupanj izvesne koegzistencije, pa i (dijaloškog) sporenja s tradicionalnom filozofskom racionalnošću.

Savremena usmerenja hermeneutike, koja su u izvesnoj meri već prisutna kod Diltaja, upravo se otvaraju prema jednoj takvoj koegzistenciji (dijalogu) i prema vlastitom pooštavanju, tj. postupnom sabiranju uslova za jedan budući preobražaj filozofije. U tom smislu, savremena hermeneutika ima jasnu antimetafizičku obojenost i, čak, možda bismo mogli reći – »demokratski«! Nema ekskluzivnih, elitističkih intuicija i apstrakcija. Spoljašnja, isljučujuća deoba između mnenja i istine biva odbačena: pred istinom, kao i pred mnenjem, sva stanovišta su jednaka. Reč je o mogućnosti da se čitava povest filozofije posmatra kao svojevrsno (metafizičko) *mnenje*, kao složeni *pomak smisla* koji od nas traži kritično tumačenje.

Već kao načelno utvrđena, ta mogućnost odmah legitimise izvesnu, možda čak trans-filozofsku, a to znači na ozbiljujući praxis usmerenu univerzalnost hermeneutike. Međutim, ukoliko nijedan projekt te vrste još uvek ne bi izmicao određenim dijalektičkim obeležjima, to bi onda, uz izvesna uproščavanja, značilo da su moguća bar dva hermeneutička modela: pozitivno-kritički i negativno-kritički. Pol Riker bi ih nazvao: hermeneutika vere i hermeneutika sumnje. Može to i tako da se nazove. Bitno je, međutim, sledeće. Mogućnosti-hermeneutičke kritike kreću se od krajnje negacije, demistifikacije i destrukcije *utvrđenog smisla*, do njegovog ponovnog potvrđivanja, rekonstrukcije i restauracije. Postoji, naravno, i niz prelaznih oblika. Sve zavisi od toga šta je predmet tumačenja.

Kada je reč o tom osobenom mnenju koje nazivamo filozofijom, onda je njegov temeljni dijalektički interes zastupljen u ideji *preobražaja*. Drugim rečima, primenjena na povest filozofije, hermeneutika bi se javila kao procedura unutar koje se obavlja kritički preobražaj klasično shvaćene filozofije i (spekulativne, konstruktivne) racionalnosti, a ne kao tek još jedna filozofija, koja bi, eto, sada konačno uspeła da isključi, eliminiše sve prethodne, da ih ireverzibilno potisne u sferu mnenja i tako sebi uzurpira presto istine.

Predmet metodički vođenog tumačenja je uvek, u izvesnom aspektu, s izvesne strane, obeležen »simboličkom naivnošću.« Ta naivnost se određuje pre svega negativno, kao nedostatak refleksivne distance, kao neposredna (neposredovana) utonulost u već-dati smisao. Kako da pobliže shvatimo tu neposrednost? Jedno je sigurno. Hermeneutiku ne može da zadovolji nikakav dogmatički model apriorne izvesnosti; nije reč o apsolutnoj, metafizičkoj položenosti smisla u zbilji, u bivstvovanju kao takvom. Razumevanje nije nešto što bi moglo da se svede na funkciju ili instrument onto-teološkog osvedočenja. Metafizika upravo i jeste svojevrsni konstruktivizam zato što zida kule u zraku, što se oslanja tek, možda, uz nepostojani, tekući smi-

milica kuzmanov, crtež

sao ili, ako hoćete, uz nerefektovani interes, što, tim pokušajem da se uzdigne iz mnenja, zapravo okolišnim putem ponovo zapada u njega. Moderni sciencističko-pozitivistički nadomestak metafizike, sa svojom ideologijom »tačnosti«, ništa manje ne uspeva da izmakne tom okolišnom padu u mnenje. Bez obzira na moguću upotrebu refleksije, pokazuje da metafizika ne uspeva da se pomoću nje otrgne toj simboličkoj naivnosti. Time se onda samo oglašava kriza refleksije, ukoliko s ona shvata kao privilegovano oruđe racionaliteta. Njeni ideološki pomaci i učinci mogu, u toj sferi, da izgledaju potpuno neprimetni, ali time oni nisu ništa manje postojani.

Neposrednost uvek-već-datog smisla ima ne apsolutno već bitno povosno značenje. Događaj smisla j već dogođen. Mi, tj. svi koji bi hteli da tumače taj smisao, koji se pitaju za njegov »pravi« status, dolaze uvek naknadno, post festum, u predvečerje, kao Minervina sova. Da li taj »hegelovski« zaključak znači da je hermeneutika osuđena na izvestan pozitivizam?

Bez sumnje, ne. Ili, bar, ne nužno. Moguć je, videli smo, i negativno-kritički model tumačenja. Povosno značenje datosti, sedimentiranosti jednog smisla, govori nam da mi (tumači) ne možemo da se smestimo niti na njegov početak (alfa), niti na njegov kraj (omega), već tamo gde nam je mesto – u povosnom sada i ovde tog smisla. A ono konstitutivno za to sada i ovde jeste upravo intencionalni (egzistencijalni) odnos dogođenog (i možda već sedimentiranog) smisla i našeg tumačenja.

No, važno je isto tako uočiti to da je u samoj toj neposrednosti na delu izvesno pred-tumačenje ili pred-razumevanje, da ona već ima nesvodiv egzistencijalni smisao, da može da bude samo neposrednost ljudskog smisla. Svaki projekt, opredmećenje, sedimentacija povosnog smisla ili, što se svodi na isto, svaki označiteljski, simbolički sklop podrazumeva i upisuje u svoju strukturu izvesno ljudsko pred-razumevanje.

Ne postoje stvari koje, ukoliko su smeštene negde »van«, »s one strane« ljudskog sveta mogu bilo šta da nam govore. Povosna aktuelnost, odnosno to sada i ovde nekog smisla kao intencionalni odnos dogođenog i tumačenja, jeste zapravo ponavljanje jednog »naivnog« (prerefleksivnog) egzistencijalnog odnosa, njegova obnova, oživljavanje. Hermeneutika se smešta u središte ljudskog iskustva. Ona ne teži radikalnom početku, radikalnoj sumnji i konstrukciji, već svesno preuzima na sebe rizik te prvobitne naivnosti, rizik ponovnog pada u sferu simboličke naivnosti. Ta naivnost bi se mogla nazvati sada naivnošću »drugog stupnja.« Ona nosi u sebi rizik koji je neophodan, jer se tek na taj način otvara horizont istinske odgovornosti za sudbinu povosnog smisla.

Pošto, kako vidimo, uvek-već-dati smisao ima neizbrisovo antropološko obeležje, to onda, bez sumnje, isključuje mogućnost da se za hermeneutiku iznađe nekakvo onto-teološko ili natur-filozofsko utemeljenje. Ali, to ne znači da je hermeneutika prepuštena samoj sebi, svojoj apstraktnoj samoći. Svojom upućenošću na susret različitih modela, metoda, stanovišta i problema, ona zapravo teži ustanovljenju, institucijalizaciji, naravno na nivou jednog još uvek dosta apstraktnog kodeksa, svojevršne komunikacijske zajednice filozofa, umnih ljudi... U tom aspektu ona se pridružuje ideji ozbiljenja filozofije, možda još sasvim izdaleka, ali, bez sumnje, kroz obogaćuje i konkretizujuće (!) posredovanje.

Upravo taj praktički, ozbiljujući element jeste ono što bitno legitimishe tvrdnju hermeneutičara da se svi filozofi zapravo bave »istim.« Ukoliko bi

bio lišen praktičke motivacije, taj ključni stav hermeneutike bi se iscrpeo u ispraznoj, samodovoljnoj igri tolerancije, gde istinskih susreta (susreta u praktičnom elementu istine) zapravo ne bi ni bilo. Međutim, »koliko malo se komunikaciona zajednica filozofa može uzeti već kao ozbiljenje filozofije, toliko malo se bilo koja politička realizacija ljudske solidarnosti može smatrati ozbiljenjem filozofije« (Karl-Otto Apel: *Transformacija filozofije*, Logos, st. 11). Zadatak ozbiljenja filozofije u jednom zaista smislenom zajedništvu ljudi jeste nešto što prekoračuje horizont u biti građanske podeljenosti »sfera« – filozofije, politike, morala itd. – i vraća čoveka njegovoj izvornoj upitnosti. Čovek se pita, razumeva, tumači ne kao specijalista u »disciplini«, već upravo kao čovek, kao praktična individua, kao konkretna moć sinteze osobenog i zajedničkog.

Međutim, neko će reći da jedno takvo »uporište« nije bog zna šta... Nedostaju garancije, sigurnost, alibi... Praktična moć individua kao krajnje uporište hermeneutike – nije li to od samog početka labav spoj? Jedno je sigurno. Moja materijalna, telesna, čulna egzistencija nije u stanju da baš sve podnese; ona unapred rastvara, raščinjava, pruža otpor svim običajnim, moralnim, političkim tiranidama, svim hipostazama i nebulozama »zajedništva.« Jedino što u povest nadživljava sve havarije i lomove, i pored svoje konstitucionalne krhkosti, smrtnosti, jesu upravo ljudske individue. Ako, dakle, telo nije testo, ne znači li to da ono označiteljskoj materijalnosti (kao već-datom smislu) pruža zapravo najtvrde, najpostojanije povosno uporište?!

Naravno, prirodna detotalizujuća moć individualne egzistencije može da rezultira kako stvarnim projektom preobražaja i prevrednovanja okružujućih vrednosti, tako i nihilizmom bez ograničenja. No, to još jednom potvrđuje činjenicu da je egzistencija – rizik. Njena prva, najživotnija određenja jesu od početka do kraja negativna: odbijanje garantovanog Smisla, odbijanje da se unapred ispričana istina života prihvati bez pogovora... Taj utelovljeni, materijalizovani rizik obeležava nezaobilaznu polaznu tačku i tačku stalnog povratka, preispitivanja, u kojoj nam se tek otvara pitanje o konstituisanju, genezi i razumevanju onoga nad-individualnog, bilo da nas upućuje na arhe ili pak na telos.

Hermeneutička ideja preobražaja filozofije ne samo što prekoračuje kontemplativnu ravan filozofije i pridružuje se ideji njenog ozbiljenja, već ona to ujedno čini tako što angažuje celinu ljudskog bivstvovanja i ponajpre ono što je u njoj bitno – optika prvog lica jednine. Angažovati celinu moguće je samo egzemplarno, jer celina nije nikada ispoštena, uniformisana, »generička« apstrakcija, već nešto što nužno uključuje i »mene«, jedan osoben ugao viđenja. Zato, ako nam je stalo do toga da filozofiju shvatimo, ne rutinski, suviše profesionalno, akademski bornirano ili naprosto olako, već zaista za ozbiljno, onda nipošto ne bismo smeli da apstrahujemo od tog momenta samorefleksije, samotumačenja, samorazumevanja, koji razlike između filozofskih stanovišta-totalizacija bar delom legitimishe kao egzistencijalnu i ljudsku nužnost. Hermeneutika nas poučava da nije moguće izbrisati »nas«, to nepopravljivo izvorište protivurečja, nekoherentnosti, konačnosti... Ili, bar, to nije moguće a da se time onda ne zapadne u metafiziku, u mišljenje istine, da se ne robuje garantovanom Smislu. Nema jedinstvenog puta u hermeneutici, u filozofiji, mada je ona u krajnjoj liniji upućena na jedinstvenu celishodnost, mada, kako bi rekao Pol Riker, svi filozofi u krajnjoj liniji pripadaju istoj istini bivstvovanja.

poricanje

radimir rajković

PORICANJE

*U zavadi sam sa rećima.
Ne znam da li je okončano
to sramno sužanjstvo.
Istražujem povode.*

*Niko me neće razumeti,
osveta je izazov,
praštanje zaludnost.*

*Gomilaju se razlozi.
Hroma budućnost
ne dolazi.*

*U čemu sam pogrešio?
Govorim kao što ćutim;
na kolenima je pohvala
– šta nam je činiti?!*

KUĆA

*Vratio sam se kući.
Ništa ohrabrujuće:
dani su kraći, noći su duže.
Kako je ponekad lepo
to nepredvidljivo kajanje;
moji umorni preci
već i zidovima postaju bliski;
sinovi su svoje poruke
zaboravili da kažu.
A kome je do uteha
neka je i ne očekuje.
Pred ovom kućom
ja sam njena samoća.*

ZAUVEK

*Pečat na hartiji,
vlažni poljubac slova,
užasni damari
– sloboda je kristalna vaza
bez cveća, bez mirisa.
O precima znam
da su bili!*

VELIČKOVIČEV CRTEŽ

*Komadići stakla, bahata zora:
sećivo u podočnjacima.
Sto je uteha, izazov posmatračima.
O životu, kao o skitnici,
mnoge su bajke kazane.
Pažljivo pretrčavaš krug.*

BOLERO

Za S. B.

*Ponavljaju se šifre;
tvoji prsti su kao reći
kojima dodiruješ noć.*

*Soba je jednostavna:
zidovi imaju uši,
čuješ li vazduh?*

*Zar ovo što me pitaš
nije kraj?*